

Oberon

**Gebruik van en ervaringen met
leerlingvolgsystemen in het
voortgezet onderwijs**

Gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het voortgezet onderwijs

Opdrachtgever: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Utrecht, april 2012

Margot Oomens, Eelco van Aarsen en Madeleine Hulsen

© Oberon

Postbus 1423

3500 BK Utrecht

tel. 030-2306090

fax 030-2306080

e-mailadres: info@oberon.eu

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Achtergrond en onderzoeksvragen	8
1.1 Beleidsvoornemens: opbrengstgericht werken en verplicht gebruik leerlingvolgsysteem.....	8
1.2 Leerlingvolgsystemen in het vo.....	9
1.3 Onderzoeksvragen.....	9
1.4 Leeswijzer	10
2 Onderzoeksopzet	11
2.1 Voorbereiding.....	11
2.2 Gesprekken leveranciers	11
2.3 Werving en selectie scholen	12
2.4 Gevalsstudies: groepsgesprekken scholen	12
2.5 Toetsing bevindingen bij experts	13
3 Beschikbare leerlingvolgsystemen en hun functionaliteiten	14
3.1 Welke leerlingvolgsystemen met genormeerde toetsen bestaan er in het vo?	14
3.2 Op welke schaal worden de leerlingvolgsystemen gebruikt in het vo?	15
3.3 Welke functionaliteiten hebben de leerlingvolgsystemen voor het registreren en analyseren van toetsgegevens?	16
3.4 Welke vaardigheden worden getoetst?.....	17
3.5 Wat is de kwaliteit van de gebruikte gegevens in de leerlingvolgsystemen?	18
4 Gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het vo-veld	19
4.1 Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op leerlingniveau?	19
4.2 Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau?.....	20
4.3 Zijn er gegevens waaruit is af te leiden dat er sprake is van leerwinst als gevolg van opbrengstgericht werken met behulp van het leerlingvolgsysteem?	22
4.4 Wat zijn bevorderende en belemmerende factoren bij het gebruik van leerlingvolgsystemen in het kader van opbrengstgericht werken?	22
4.5 Wat is de visie van scholen (en leveranciers) op een wettelijke verplichting om een leerlingvolgsysteem te gebruiken?.....	23
4.6 Aandachtspunten van experts bij een wettelijke verplichting om een leerlingvolgsysteem te gebruiken	24
Literatuur	25
Bijlage 1 Respondenten	26
Bijlage 2 Gespreksleidraden	27
Bijlage 3 Beschrijving leerlingvolgsystemen	30

Samenvatting

Aanleiding en achtergrond

In het regeerakkoord *Vrijheid en verantwoordelijkheid* van het kabinet-Rutte is vastgelegd dat het gebruik van leerlingvolgsystemen met uniforme toetsen verplicht wordt voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. In tegenstelling tot het basisonderwijs is er over het gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het voortgezet onderwijs nog niet veel bekend. In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft Oberon daarom in samenwerking met het Kohnstamm Instituut een onderzoek uitgevoerd naar het gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het voortgezet onderwijs.

Leerlingvolgsystemen in het VO

Een leerlingvolgsysteem is een systeem waarmee de 'schoolse' ontwikkeling van leerlingen regelmatig in beeld gebracht kan worden. Een leerlingvolgsysteem is daarmee in de eerste plaats een systeem waarmee gegevens over de ontwikkeling van leerlingen geregistreerd kunnen worden. Daarbij kan het gaan om een veelheid aan gegevens zoals scores op methode-onafhankelijke en methode-afhankelijke toetsen, rapportcijfers, gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling, verzuimgegevens en zorg- en begeleidingsgegevens. Naast registratiemogelijkheden dienen leerlingvolgsystemen ook analysemogelijkheden te bieden waarmee zicht ontstaat op de ontwikkeling van leerlingen in de loop van de tijd. Behalve analysemogelijkheden op leerlingniveau beschikken leerlingvolgsystemen tegenwoordig in toenemende mate ook over analysemogelijkheden op het niveau van de klas en de school. Dergelijke mogelijkheden zijn nodig voor opbrengstgericht werken. Uit onderzoek blijkt dat er grofweg twee typen systemen zijn die als '*leerlingvolgsysteem*' kunnen worden bestempeld.

1. Systemen die primair zijn ontwikkeld voor het volgen van de ontwikkeling van leerlingen en het analyseren van toetsresultaten ('toetsvolgsystemen').
2. Systemen die primair zijn ontwikkeld voor het opslaan van administratieve gegevens ('schooladministratiesystemen'). Dergelijke systemen bieden in toenemende mate ook mogelijkheden voor het registreren en analyseren van toetsgegevens (Oberon, 2003; Meijer, Ledoux & Elshof, 2011).

Onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is meer zicht te krijgen op het gebruik van en de ervaringen met beide typen leerlingvolgsystemen in het voortgezet onderwijs. Dit is onderzocht aan de hand van een tiental onderzoeksvragen, die zijn onderverdeeld in twee hoofdgroepen. De eerste groep vragen heeft betrekking op de voor het vo beschikbare leerlingvolgsystemen, hun functionaliteiten en de methode-onafhankelijke toetsen in deze leerlingvolgsystemen. De vragen in de tweede groep hebben betrekking op de wijze waarop vo-scholen de leerlingvolgsystemen gebruiken en wat hun ervaringen met de gebruikte systemen zijn.

Werkwijze

De hoofdactiviteiten van het onderzoek bestonden uit gesprekken met leveranciers van toets- en leerlingvolgsystemen en groepsgesprekken op scholen. In overleg met het ministerie van OCW en op basis van de mate van gebruik in de praktijk zijn vijf systemen geselecteerd:

- Cito Volgstelsel VO (Cito);
- Diataal (Diataal BV);
- Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt (TOA) (Bureau ICE);

- Magister (Schoolmaster BV);
- SOM (Simac Onderwijs).

Het Cito Volgstelsysteem Vo, Diataal en TOA zijn toetsvolgsystemen; Magister en SOM zijn schooladministratiesystemen. Met de leveranciers van deze systemen zijn (telefonisch of face-to-face) interviews gehouden.

In totaal hebben er 16 scholen deelgenomen aan het onderzoek. Bij de uiteindelijke selectie van de scholen is gestreefd naar spreiding wat betreft gebruikt leerlingvolgsysteem ('schooladministratiesysteem' én 'toetsvolgsysteem') en onderwijstype (vmbo versus havo en vwo). Op elk van de 16 scholen is een groepsgesprek gevoerd. Afhankelijk van de situatie en mogelijkheden op de betreffende school vond het gesprek plaats met docenten Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde, een teamleider/onderbouwcoördinator/afdelingsleider, een leerlingbegeleider/zorgcoördinator, een directielid en/of een applicatiebeheerder.

Beschikbare systemen

In de praktijk gebruiken veel scholen beide soorten systemen samen voor het volgen van de ontwikkeling van hun leerlingen. In hun ogen is een leerlingvolgsysteem meer dan een 'toetsvolgsysteem'. Een 'toetsvolgsysteem' is volgens hen uitsluitend geschikt voor het volgen en beoordelen van de cognitieve vaardigheden van leerlingen, vaak ingeperkt tot taal en rekenen. Voor het goed volgen van de ontwikkeling van leerlingen zijn volgens de scholen ook andere gegevens onmisbaar waaronder gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling, andere vakgebieden dan in de toetsvolgsystemen gemeten worden, achtergrondkenmerken van leerlingen, verzuim- en zorggegevens.

Getoetste vaardigheden en kwaliteit

Het Cito Volgstelsysteem VO en TOA bevatten toetsen voor alle doorstroomrelevante vakken (Nederlands, rekenen/wiskunde en Engels) en andere toetsen.¹ De toetsen van Diataal hebben uitsluitend betrekking op Nederlands.

De toetsen in het Cito Volgstelsysteem VO worden op papier afgenomen en opgestuurd naar het Cito. Deze stuurt de resultaten terug als papieren rapportages. De resultaten zijn tevens via een webportal te benaderen. De toetsen van Diataal en TOA worden digitaal via internet afgenomen en automatisch nagekeken. De resultaten staan direct na afname van de toets in het systeem. Scholen hoeven bij elk van de systemen de resultaten dus niet handmatig te registreren.

De inhoud van de toetsen van het Cito Volgstelsysteem VO, Diataal en TOA is gevalideerd aan de Referentieniveaus Taal en Rekenen of, in het geval van Engels, aan het Europees Referentiekader moderne vreemde talen. De toetsen van het Cito Volgstelsysteem VO toetsen de leerlingen tot en met referentieniveau 2F. De toets begrijpend lezen van Diataal geeft een indicatie van het niveau van de leerlingen op niveau 1F, 2F en 'op weg naar' niveau 3F. De toetsen van de Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt toetsen de leerlingen tot en met referentieniveau 3F.

De toetsen van het Cito Volgstelsysteem VO en Diataal zijn of worden binnenkort beoordeeld door COTAN. De TOA-toetsen zijn niet door het COTAN beoordeeld. In het kader van het toezicht op het beroepsonderwijs (BVE) en het toezicht op de examens in het beroepsonderwijs zijn de taaltoetsen voor de referentieniveaus 2F en 3F op vrijwillige basis beoordeeld door de Inspectie van het Onderwijs.

---

¹ In dit onderzoek hebben we alleen gekeken naar de doorstroomrelevante vakken (Nederlands, rekenen/wiskunde en Engels).

Functionaliteiten voor registreren en analyseren van toetsgegevens

De drie 'toetsvolgsystemen' bieden een aantal standaardrapportages (op papier en/of in PDF) met daarnaast de mogelijkheid om binnen het systeem meer geavanceerde analyses uit te voeren. Bij alle drie de systemen is het mogelijk om de 'ruwe' resultaten en achtergrondgegevens te exporteren naar Excel, zodat scholen aanvullende analyses kunnen doen. Op leerlingniveau geven de rapportages inzicht in de behaalde score en een inschatting van de positie ten opzichte van normgroepen en de referentieniveaus. Daarnaast geven de rapportages zicht op de ontwikkeling van de score ten opzichte van eerdere afnamemomenten. Het is in alle systemen mogelijk om meerdere leerlingen onder of naast elkaar weer te geven. In groepsrapporten wordt de gemiddelde score getoond of het percentage leerlingen dat een bepaald referentieniveau heeft behaald. Bij geen van de systemen kunnen verschillende groepen direct met elkaar worden vergeleken. De school moet hierdoor twee (of meer) keer een uitsplitsing maken en de rapportages op papier naast elkaar leggen. Enkele leerlingvolgsystemen in het primair onderwijs bieden deze analysefunctionaliteit wel.

De onderzochte 'schooladministratiesystemen' bieden de mogelijkheid om toetsscores per leerling (handmatig) in te voeren, of te importen of in te lezen uit bijvoorbeeld een Excelbestand. De uitwisseling tussen administratiesystemen en toetssystemen verloopt in het vo nog niet automatisch. Als de scores zijn ingevoerd kan de voortgang van individuele leerlingen en van groepen leerlingen in kaart worden gebracht. Momenteel is de normering van veel methode-onafhankelijke toetsen niet vrij beschikbaar, waardoor bepaalde analyses (bijvoorbeeld vergelijkingen met normgroepen en itemanalyses per vraag) in Magister en SOM niet mogelijk zijn, hoewel deze technisch eenvoudig te realiseren zijn.

Gebruik en ervaringen

Opbrengstgericht werken

Alle scholen gebruiken de informatie uit hun leerlingvolgsysteem voor opbrengstgericht werken op leerlingniveau. Ze maken daarvoor gebruik van een verscheidenheid aan gegevens zoals cijfers voor proefwerken en overhoringen, scores op methode-afhankelijke en methode-onafhankelijke toetsen en gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het belang dat scholen hierbij hechten aan de scores op de methode-onafhankelijke toetsen varieert van 'nauwelijks' tot '(bijna) evenveel als aan de eigen cijfers'. De meest voorkomende acties richting individuele leerlingen waarbij methode-onafhankelijke toetsscores een rol spelen zijn ondersteuning bij determinatie en/of overgang en remediërende onderwijsactiviteiten. In mindere mate gebruiken de scholen de toetsresultaten ook voor communicatie naar ouders en het bepalen van het rapportcijfer.

Op een groot deel van de scholen die aan het onderzoek hebben deelgenomen staat opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau nog in de kinderschoenen. Niet alle docenten (ook niet van de doorstroomrelevante vakken Nederlands, rekenen/wiskunde en Engels) nemen kennis van de scores van hun leerlingen op methode-onafhankelijke toetsen. Afdelingsleiders, leden van het managementteam of directieleden bekijken de resultaatoverzichten op hoofdlijnen. In veel gevallen doen zij geen aanvullende analyses om te kijken of er opvallende verschillen zijn tussen bijvoorbeeld klassen of docenten. De bespreking van de resultaatoverzichten is vaak niet gericht op het plannen van verbeteracties.

Leerwinst?

Alle scholen geven aan dat een leerlingvolgsysteem een hulpmiddel is bij opbrengstgericht werken. Het gebruik van een leerlingvolgsysteem leidt volgens hen niet per definitie tot leerwinst bij leerlingen. Daarvoor is het nodig dat docenten de gegevens uit het leerlingvolgsysteem gebruiken om hun eigen handelen of de inhoud van de lessen zo nodig aan te passen. Alle scholen zijn ervan overtuigd dat een dergelijke opbrengstgerichte manier van werken een bijdrage levert aan de resultaten van

leerlingen, maar dit kan (nog) niet worden onderbouwd met cijfers. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat scholen vooral bezig zijn met opbrengstgericht werken op leerlingniveau, terwijl er op klas- en schoolniveau nog winst te boeken is.

Bevorderende en belemmerende factoren

Zoals hiervoor beschreven, richt opbrengstgericht werken zich op de door ons bezochte scholen vooral op het niveau van de leerling en minder op het niveau van de klas en de school. De vraag is of dat komt door kenmerken van de systemen of door andere factoren. Onze inschatting is dat de technische mogelijkheden en het gebruiksgemak van de leerlingvolgsystemen invloed hebben, maar dat het draagvlak bij en de competenties van het personeel een veel grotere rol spelen. Veel scholen hebben nog geen expliciet beleid ten aanzien van opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau. Verder lijkt nog niet iedereen ervan overtuigd dat toetscores niet alleen iets zeggen over de leerling zelf, maar ook over bijvoorbeeld het onderwijsaanbod en de didactiek. Tot slot geeft een deel van de scholen aan dat sommige docenten het lastig vinden om scores op de methode-onafhankelijke toetsen te analyseren en op basis daarvan acties te ondernemen.

Over het algemeen zijn de scholen tevreden over het gebruiksgemak, de informatiewaarde en de technische mogelijkheden van de onderzochte leerlingvolgsystemen. Toch zien zij ook een aantal verbeterpunten. Het belangrijkste is de integratie van beide typen leerlingvolgsystemen, zodat alle informatie over leerlingen in een systeem beschikbaar is, of een automatische koppeling tussen de 'toetsvolgsystemen' en 'schooladministratiesystemen'.

Wettelijke verplichting

Vrijwel geen van de scholen die wij bezocht hebben, is tegen een wettelijke verplichting voor voorscholen om een leerlingvolgsysteem te gebruiken. Scholen geven daarbij wel nadrukkelijk aan dat een leerlingvolgsysteem volgens hen meer is dan een 'toetsvolgsysteem'. Een 'toetsvolgsysteem' is volgens hen uitsluitend geschikt voor het volgen en beoordelen van de cognitieve vaardigheden van leerlingen, vaak ingeperkt tot taal en rekenen. Voor het goed volgen van de ontwikkeling van leerlingen zijn volgens de scholen ook andere gegevens onmisbaar, waaronder gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling, andere vakgebieden dan in de 'toetsvolgsystemen' gemeten worden, achtergrondkenmerken van leerlingen en verzuim- en zorggegevens. Scholen benadrukken dan ook dat het aan de school moet blijven om te bepalen welke gegevens bijgehouden worden in het leerlingvolgsysteem. De meerwaarde van een wettelijke verplichting wordt door enkele scholen ter discussie gesteld. In hun visie zijn scholen nu al genoodzaakt een leerlingvolgsysteem te gebruiken om te kunnen voldoen aan de indicatoren uit het toezichtkader van de Inspectie.

In aanvulling op bovenstaande mening plaatsen scholen, leveranciers en experts kritische kanttekeningen bij een mogelijke uitwerking van een wettelijke verplichting.

- Het behouden van de vrijheid om te kiezen voor een bepaald leerlingvolgsysteem of voor bepaalde methode-onafhankelijke toetsen die passen bij het schoolbeleid, de werkwijze en de leerlingpopulatie van de school.
- Niet teveel voorschriften vanuit de overheid over hoe het systeem gebruikt moet worden of welke functionaliteiten het moet bevatten. Hiermee komt de vrijheid van onderwijs in het geding.
- Het gevaar van het ontstaan van een afrekencultuur als scholen uitsluitend worden beoordeeld op de cognitieve prestaties van leerlingen.

1 Achtergrond en onderzoeksvragen

In het regeerakkoord *Vrijheid en verantwoordelijkheid* van het kabinet-Rutte is vastgelegd dat het gebruik van leerlingvolgsystemen met uniforme toetsen verplicht wordt voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Over het gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het basisonderwijs is al relatief veel bekend. Voor het voortgezet onderwijs is dat in veel mindere mate het geval. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft daarom opdracht gegeven een onderzoek uit te laten voeren naar het gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het voortgezet onderwijs. Oberon heeft dit onderzoek in samenwerking met het Kohnstamm Instituut uitgevoerd.

In dit hoofdstuk staan de achtergrond van het onderzoek en de onderzoeksvragen centraal. We starten met een beschrijving van relevante beleidsvoornemens op landelijk niveau. Vervolgens geven we een nadere omschrijving van het begrip leerlingvolgsystemen. Daarna presenteren we de onderzoeksvragen. We sluiten dit hoofdstuk af met een leeswijzer voor de rest van de rapportage.

1.1 Beleidsvoornemens: opbrengstgericht werken en verplicht gebruik leerlingvolgsysteem

Het voornemen uit het regeerakkoord om leerlingvolgsystemen te verplichten voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs is voor het voortgezet onderwijs (vo) verder uitgewerkt in het *Actieplan Beter Presteren: opbrengstgericht en ambitieus*. In dit plan zijn drie actielijnen uitgewerkt voor de periode 2011 tot en met 2015 dan wel 2018:

- actielijn 1: opbrengstgericht werken;
- actielijn 2: bevorderen van excellentie en ambitie;
- actielijn 3: bewust kiezen.

De verplichte invoering van een leerlingvolgsysteem behoort tot de eerste actielijn. We lichten deze actielijn kort toe. Opbrengstgericht werken betreft het systematisch en doelgericht werken aan het maximaliseren van prestaties van leerlingen (Inspectie van het Onderwijs, 2010; Actieplan Beter Presteren: opbrengstgericht en ambitieus, 2011). Uit onderzoek blijkt dat leerlingen betere prestaties halen op scholen die opbrengstgericht werken dan op scholen die dat niet doen (Inspectie van het Onderwijs, 2010). Bij opbrengstgericht werken gaat het onder meer om het stellen van duidelijke doelen, het systematisch volgen van de ontwikkeling van leerlingen en het analyseren van leerlingprestaties, zowel op het niveau van de leerling als van de klas en de school. Een leerlingvolgsysteem is daarom een onmisbaar hulpmiddel voor opbrengstgericht werken (Onderwijsraad, 2011a). Vandaar dat gestreefd wordt naar een verplichte invoering van leerlingvolgsystemen in het vo met ingang van het schooljaar 2014/15. Volgens het *Actieplan Beter Presteren* blijven scholen vrij in de keuze van hun leerlingvolgsysteem. Verder worden in overleg met de sector kwaliteitscriteria opgesteld waaraan de leerlingvolgsystemen in het vo moeten voldoen. Ervaringen met bestaande systemen worden daarbij meegewogen.

Op basis van reeds uitgevoerd onderzoek is wel een indicatie te geven van functionaliteiten waarover leerlingvolgsystemen moeten beschikken om een rol te kunnen vervullen bij opbrengstgericht werken (Oomens et al., 2008; Ledoux et al., 2009; Meijer, Ledoux & Elshof, 2011):

- registratie van landelijk genormeerde toetsscores op leerlingniveau;
- analyse op leerlingniveau: maken van overzichten van toetsscores van individuele leerlingen inclusief de ontwikkeling in de tijd en de vergelijking met landelijke gemiddelden en de vergelijking tussen vakken/toetsen;

- analyse op klasniveau: maken van overzichten van klassen inclusief de ontwikkeling in de tijd, de vergelijking met landelijke gemiddelden en de vergelijking tussen vakken/toetsen;
- analyse op schoolniveau: maken van schooloverzichten inclusief de ontwikkeling in de tijd, de vergelijking met landelijke gemiddelden, de vergelijking tussen vakken/toetsen, de vergelijking tussen leerjaren, de vergelijking tussen cohorten en de vergelijking tussen scholen binnen één bestuur.

Naast het verplichte gebruik van een leerlingvolgsysteem komt er ook een verplichte landelijk genormeerde toets voor de doorstroomrelevante vakken Nederlands, Engels en wiskunde/rekenen aan het einde van de onderbouw (vmbo klas 2, havo/vwo klas 3). Deze toets heeft een diagnostisch karakter; het doel is niet het 'afrekenen' van scholen of docenten, maar het ondernemen van actie voor verbetering of bieden van maatwerk. De verplichte toets aan het einde van de onderbouw biedt scholen samen met de toekomstige verplichte eindtoets in het basisonderwijs en de examenresultaten de mogelijkheid om de gehele schoolloopbaan van leerlingen te volgen. De eindtoets van het basisonderwijs fungeert voor de vo-scholen als beginmeting, de toets aan het einde van de onderbouw als tussenmeting en de examenresultaten als eindmeting. Om ook grip te houden op de ontwikkeling van leerlingen in de periodes tussen de drie verplichte ijkpunten blijven scholen vermoedelijk ook in de toekomst gebruik maken van methodegebonden toetsen of van zelf ontwikkelde proefwerken en toetsen.

1.2 Leerlingvolgsystemen in het vo

Een leerlingvolgsysteem is een systeem waarmee de 'schoolse' ontwikkeling van leerlingen regelmatig in beeld gebracht kan worden. Een leerlingvolgsysteem is daarmee in de eerste plaats een systeem waarmee gegevens over de ontwikkeling van leerlingen geregistreerd kunnen worden. Daarbij kan het gaan om een veelheid aan gegevens zoals scores op methode-onafhankelijke en methode-afhankelijke toetsen, rapportcijfers, gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling, verzuimgegevens en zorg- en begeleidingsgegevens. Naast registratiemogelijkheden dienen leerlingvolgsystemen ook analysemogelijkheden te bieden waarmee zicht ontstaat op de ontwikkeling van leerlingen in de loop van de tijd. Behalve analysemogelijkheden op leerlingniveau beschikken leerlingvolgsystemen tegenwoordig in toenemende mate ook over analysemogelijkheden op het niveau van de klas en de school. Dergelijke mogelijkheden zijn nodig voor opbrengstgericht werken.

Op hoofdlijnen zijn er in het vo twee soorten leerlingvolgsystemen te onderscheiden. Sommige systemen zijn primair ontwikkeld voor het volgen van de ontwikkeling van leerlingen en het analyseren van toetsresultaten, bijvoorbeeld het Cito Volgstelsel voortgezet onderwijs (voorheen Cito-VAS) en Diataal. Andere systemen zijn primair ontwikkeld voor het opslaan van administratieve gegevens, zoals Magister of SOM. Dergelijke schooladministratiesystemen bieden in toenemende mate ook mogelijkheden voor het registreren en analyseren van toetsgegevens (Oberon, 2003). In ons onderzoek richten we ons op beide typen leerlingvolgsystemen, waarbij de nadruk op verzoek van de opdrachtgever ligt op leerlingvolgsystemen waarmee in elk geval scores op methode-onafhankelijke toetsen kunnen worden geregistreerd en geanalyseerd.

1.3 Onderzoeksvragen

Hoewel het gebruik van een leerlingvolgsysteem op dit moment bij wet niet verplicht is, maakt het wel onderdeel uit van het toezichtskader van de Inspectie (2011a). Eén van de indicatoren uit dat kader is namelijk: de school gebruikt een samenhangend systeem van genormeerde instrumenten en procedures voor het volgen van de prestaties en de ontwikkeling van de leerlingen. Uit de meest

recente onderwijsverslagen van de Inspectie (2011b; 2012) blijkt dat 74% van de beroepsgerichte leerwegen in het vmbo, 63 procent van de havo-scholen en 50 procent van de vwo-scholen aan deze indicator voldoet.²

Het onderzoek waarover we in deze rapportage verslag doen, heeft als doel meer zicht te krijgen op het gebruik van en de ervaringen met leerlingvolgsystemen in het voortgezet onderwijs. In overleg met de opdrachtgever hebben we tien onderzoeksvragen opgesteld. We hebben deze vragen onderverdeeld in twee hoofdgroepen: vragen naar beschikbare systemen en vragen naar gebruik en ervaringen. De eerste groep vragen heeft betrekking op de voor het vo beschikbare leerlingvolgsystemen, de schaal waarop ze worden gebruikt, hun functionaliteiten en de methode-onafhankelijke toetsen in deze leerlingvolgsystemen. De vragen in de tweede groep hebben betrekking op de wijze waarop vo-scholen de leerlingvolgsystemen gebruiken en wat hun ervaringen met de gebruikte systemen zijn.

Beschikbare systemen

1. Welke leerlingvolgsystemen met genormeerde toetsen bestaan er in het vo?
2. Op welke schaal worden de leerlingvolgsystemen gebruikt in het vo?
3. Welke functionaliteiten hebben de leerlingvolgsystemen voor het registreren en analyseren van toetsgegevens?
4. Welke vaardigheden worden getoetst?
5. Wat is de kwaliteit van de in de leerlingvolgsystemen gebruikte gegevens?

Gebruik en ervaringen

6. Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op leerlingniveau?
7. Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau?
8. Zijn er gegevens waaruit is af te leiden dat er sprake is van leerwinst als gevolg van opbrengstgericht werken met behulp van het leerlingvolgsysteem?
9. Wat zijn bevorderende en belemmerende factoren bij het gebruik van leerlingvolgsystemen in het kader van opbrengstgericht werken?
10. Wat is de visie van scholen (en leveranciers en experts) op een wettelijke verplichting om een leerlingvolgsysteem te gebruiken?

1.4 Leeswijzer

In de rest van deze rapportage doen we verslag van de opzet en de uitkomsten van het onderzoek. We starten in hoofdstuk 2 met de opzet van het onderzoek. In hoofdstuk 3 beantwoorden we de onderzoeksvragen over de beschikbare leerlingvolgsystemen. We sluiten in hoofdstuk 4 af met de antwoorden op de onderzoeksvragen naar de wijze waarop vo-scholen deze leerlingvolgsystemen gebruiken, hun ervaringen met de systemen en de mening van scholen, leveranciers en experts over een verplicht gebruik van een leerlingvolgsysteem in het vo.

---

² In de publicatie zijn de betreffende percentages voor het vmbo niet opgenomen.

2 Onderzoeksopzet

Voor het onderzoek naar het gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het vo hebben we de volgende activiteiten uitgevoerd:

1. voorbereiding: deskresearch, instrumentontwikkeling;
2. gesprekken met leveranciers van toets- en leerlingvolgsystemen;
3. werving en selectie van scholen;
4. gevalsstudies: groepsgesprekken op scholen.
5. toetsing bevindingen bij experts

2.1 Voorbereiding

Deskresearch

We zijn het onderzoek gestart met een deskresearch naar de verschillende leerlingvolgsystemen, de beschikbare functionaliteiten en (methode-onafhankelijke) toetsen, de betrouwbaarheid en validiteit hiervan en de schaal waarop de leerlingvolgsystemen worden gebruikt. Daarvoor hebben we gebruik gemaakt van documentatiemateriaal en demoversies van de systemen. Op basis van de deskresearch en in overleg met het ministerie van OCW is vastgesteld welke leerlingvolgsystemen bij het onderzoek worden betrokken. Het betreft de volgende systemen:

- Cito Volgsysteem voortgezet onderwijs;
- Diataal;
- Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt (TOA);
- Magister;
- SOM (voorheen @VO3/Vocus).

Instrumentontwikkeling

Voor het onderzoek zijn twee gespreksleidraden ontwikkeld: een voor het gesprek met de leveranciers en een voor de groepsgesprekken op de scholen (de gevalsstudies). Hierbij is gebruik gemaakt van de uitkomsten van de deskresearch en van kennis en ervaring uit vergelijkbare onderzoeksprojecten. Bij het ontwikkelen van de gespreksleidraad voor de groepsgesprekken op de scholen is ook gebruik gemaakt van aanvullende informatie uit de gesprekken met de leveranciers (zie 2.2). Er heeft ook inhoudelijke afstemming met de opdrachtgever plaatsgevonden over de gespreksleidraden.

2.2 Gesprekken leveranciers

Aan de hand van de gespreksleidraad zijn interviews (telefonisch of face-to-face) gehouden met vertegenwoordigers van de leveranciers van bovengenoemde leerlingvolgsystemen. Op verzoek van de opdrachtgever hebben we tevens een gesprek gevoerd met een vertegenwoordiger van de Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU). Een overzicht van de gesprekspartners is te vinden in bijlage 1. In de gesprekken met de leveranciers is ingegaan op de inhoud en aard van het systeem (registratie- en analysemogelijkheden); kenmerken van de beschikbare toetsen (welke vakken; afstemming toetsen met referentieniveaus; normering en validiteit) en bevorderende en belemmerende factoren bij het gebruik van het systeem. Van elk gesprek is een verslag gemaakt dat voor akkoord is voorgelegd aan de geïnterviewden. De gespreksleidraad voor de leveranciers is te vinden in bijlage 2.

Naast de inhoudelijke informatie over hun systeem is aan de leveranciers gevraagd namen te leveren van scholen die gebruik maken van hun systeem. Deze informatie is gebruikt bij de werving en selectie van de scholen.

2.3 Werving en selectie scholen

Omdat het onderzoek binnen een kort tijdsbestek moest worden uitgevoerd, hebben we ervoor gekozen om een groot aantal scholen te benaderen. Voor deelname aan het onderzoek zijn scholen geselecteerd die gebruik maken van een of meer van bovengenoemde leerlingvolgsystemen. Bij de werving en selectie van de scholen hebben we gebruik gemaakt van twee bronnen:

1. informatie over gebruikende scholen van de leveranciers van de leerlingvolgsystemen;
2. scholen uit ons eigen netwerk.

Deze inventarisatie leverde een groslijst op van ruim 100 scholen. De betreffende scholen zijn per e-mail en/of telefonisch benaderd met de vraag of zij wilden deelnemen aan het onderzoek. Om de kans op deelname van scholen te vergroten, is de scholen als 'tegenprestatie' kostenloze deelname aan een workshop opbrengstgericht werken aangeboden. Bij de uiteindelijke selectie van de scholen is gestreefd naar een spreiding wat betreft:

- gebruikt leerlingvolgsysteem: schooladministratiesysteem én toetsvolgsysteem;
- onderwijstype: vmbo versus havo en vwo.

Uiteindelijk waren 16 scholen bereid en in staat om aan het onderzoek deel te nemen in de gestelde onderzoeksperiode (januari-februari 2012). Een overzicht van de deelnemende scholen is te vinden in bijlage 1. De belangrijkste reden voor scholen om af te zien van deelname aan het onderzoek was van praktische aard. Veel scholen konden in de korte looptijd van het onderzoek de beoogde gesprekspartners niet bereiken voor het interview. Een aantal scholen werkte naar eigen zeggen nog maar kort of slechts oppervlakkig met het leerlingvolgsysteem, en nam om die reden niet deel aan het onderzoek. De scholen waar we gesprekken hebben gevoerd vormen al met al dus geen aselechte steekproef van scholen in Nederland. De onderzochte scholen maken naar verwachting intensiever gebruik van leerlingvolgsystemen dan landelijk gemiddeld.

2.4 Gevalsstudies: groepsgesprekken scholen

Op elk van de 16 deelnemende scholen is een groepsgesprek gevoerd. Afhankelijk van de situatie en mogelijkheden op de betreffende school vond het gesprek plaats met docenten Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde, een teamleider/onderbouwcoördinator/afdelingsleider, een leerlingbegeleider/zorgcoördinator, een directielid en/of een applicatiebeheerder. De precieze samenstelling van de groep gesprekspartners werd in overleg met de betreffende scholen bepaald.

In de groepsgesprekken kwamen de volgende onderwerpen aan de orde: gebruikte toetsvolg- en schooladministratiesystemen, gebruikte methode-onafhankelijke toetsen; de wijze waarop de toetsresultaten binnen de school worden geanalyseerd en gebruikt in het kader van opbrengstgericht werken en bevorderende en belemmerende factoren bij het gebruik van een leerlingvolgsysteem. De gespreksleidraad voor de scholen is te vinden in bijlage 2.

De groepsinterviews vonden plaats op de scholen en werden vrijwel altijd uitgevoerd door twee onderzoekers, één voor gespreksleiding en één voor verslaglegging.³ Alle gespreksverslagen zijn voor akkoord voorgelegd aan de geïnterviewden.

³ Op twee scholen is het groepsinterview vanwege de praktische haalbaarheid vervangen door een telefonisch interview (een met een adjunct-locatiedirecteur en een met een rekencoördinator tevens docent wiskunde).

2.5 Toetsing bevindingen bij experts

Het rapport is in concept voorgelegd aan een aantal experts (verbonden aan universiteiten en/of sectororganisaties) op het gebied van leerlingvolgsystemen in het vo. De reacties zijn verwerkt in de definitieve versie van het rapport. Daarnaast is de experts gevraagd welke aandachtspunten zij onderscheiden bij een verplicht gebruik van leerlingvolgsystemen in het kader van opbrengstgericht werken in het vo. Deze aandachtspunten zijn opgenomen als aparte paragraaf in hoofdstuk 4.

3 Beschikbare leerlingvolgsystemen en hun functionaliteiten

In dit hoofdstuk beschrijven we de antwoorden op de onderzoeksvragen naar de voor het vo-veld beschikbare leerlingvolgsystemen:

- Welke leerlingvolgsystemen met genormeerde toetsen bestaan er in het vo? (3.1)
- Op welke schaal worden de leerlingvolgsystemen gebruikt in het vo? (3.2)
- Welke functionaliteiten hebben de leerlingvolgsystemen voor het registreren en analyseren van toetsgegevens? (3.3)
- Welke vaardigheden worden getoetst? (3.4)
- Wat is de kwaliteit van de in de leerlingvolgsystemen gebruikte gegevens? (3.5)

Voor de beantwoording van deze vragen maken we in de eerste plaats gebruik van de gesprekken met de leveranciers van de leerlingvolgsystemen. Ten tweede benutten we de informatie verkregen uit het documentatiemateriaal van de leerlingvolgsystemen en via het gebruik van demoversies van de systemen. Tot slot hebben we de informatie aangevuld met bevindingen uit de gesprekken met de scholen.

3.1 Welke leerlingvolgsystemen met genormeerde toetsen bestaan er in het vo?

Er zijn grofweg twee typen systemen in omloop die als *'leerlingvolgsysteem'* kunnen worden bestempeld:

1. Ten eerste zijn er de systemen die primair ontwikkeld zijn voor het volgen van de cognitieve ontwikkeling van leerlingen en het analyseren van toetsresultaten. Deze systemen bestaan uit meerdere, elkaar opvolgende methode-onafhankelijk een genormeerde toetsen. Veel scholen duiden deze systemen aan met de term *'toetspakket'* of *'toetsvolgsysteem'*. Een deel van deze systemen biedt inmiddels naast het afnemen en registreren van toetsgegevens ook de mogelijkheid om achtergrondgegevens van leerlingen toe te voegen. Daardoor kunnen gerichte analyses worden uitgevoerd in het kader van opbrengstgericht werken.
2. Ten tweede zijn er systemen die van oorsprong ontwikkeld zijn voor het beheren en delen van administratieve gegevens. Deze systemen worden door scholen vaak aangeduid met de term *'leerlingvolgsysteem'* en in mindere mate als *'schooladministratiesysteem'* (andere gebruikte termen zijn schoolinformatiesysteem en leerlinginformatiesysteem). De scholen gebruiken deze systemen voor uiteenlopende zaken zoals absentieregistratie, cijferregistratie, het volgen van de sociaal-emotionele ontwikkeling en het opnemen van gespreksverslagen en handelingsplannen. Deze systemen bevatten geen 'eigen' toetsen, maar bieden wel de mogelijkheid om de resultaten van andere (methode-onafhankelijke) toetsen op te nemen. De systemen bieden (al dan niet via uitbreidingsmodules) de mogelijkheid om de voortgang van individuele of groepen leerlingen (grafisch) weer te geven en te analyseren.

In de praktijk gebruiken veel scholen beide systemen samen voor het volgen van de ontwikkeling van hun leerlingen. Zij geven daarbij nadrukkelijk aan dat een leerlingvolgsysteem volgens hen meer is dan een 'toetsvolgsysteem'. Een 'toetsvolgsysteem' is volgens hen uitsluitend geschikt voor het volgen en beoordelen van de cognitieve vaardigheden van leerlingen, vaak ingeperkt tot taal en rekenen. Voor het goed volgen van de ontwikkeling van leerlingen zijn volgens de scholen ook andere gegevens onmisbaar waaronder gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling, andere vakgebieden dan in de toetsvolgsystemen gemeten worden, achtergrondkenmerken van leerlingen, verzuim- en zorggegevens.

Van de onderzochte systemen (zie 2.1) vallen er drie onder het eerste type leerlingvolgsysteem:

- Cito Volgstelsysteem voortgezet onderwijs van Cito;
- Diataal van Diataal BV;
- Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt van Bureau ICE.

Onder het tweede type leerlingvolgsysteem vallen de volgende systemen:

- Magister van Schoolmaster BV;
- SOM (voorheen @vo3/Vocus) van Simac Onderwijs.

In bijlage 3 geven we een korte beschrijving deze vijf systemen.

De keuze voor een beperking tot deze systemen is voornamelijk ingegeven door de mate van gebruik in de praktijk en is gemaakt na overleg met de opdrachtgever. In de interviews is gebleken dat de scholen naast deze toetsen uit de hiervoor genoemde systemen van het eerste type soms ook andere methode-onafhankelijke toetsen gebruiken. Het betreft dan veelal diagnostische toetsen die uit één meetmoment bestaan en/of niet de mogelijkheid bieden om de voortgang van leerlingen in beeld te brengen of te vergelijken met landelijke normen.

3.2 Op welke schaal worden de leerlingvolgsystemen gebruikt in het vo?

De gevoerde gesprekken bieden een indicatie van het gebruik van leerlingvolgsystemen in het vo. Door de licentiestructuur is het niet altijd mogelijk om exacte uitspraken te doen over het aantal scholen of vestigingen dat met een bepaald systeem werkt.

Cito Volgstelsysteem VO, Diataal en TOA

De opgave/inschatting van de geïnterviewde contactpersonen is dat ongeveer 500 vo-vestigingen werken met het Volgstelsysteem VO van Cito, 335 vestigingen werken met Diataal (ongeveer 77 duizend leerlingen) en zo'n 120 vestigingen met TOA (ongeveer 70 tot 80 duizend leerlingen)⁴. Samen betreft dit ongeveer 70 procent van de vo-vestigingen, waarbij wel rekening gehouden moet worden met het feit dat op sommige vestigingen meerdere toetsen naast elkaar worden gebruikt. Hoe vaak dit gebeurt, is niet bekend. We weten dus niet hoe groot de overschatting is in het percentage van 70 procent van de vo-vestigingen dat een of meerdere van de hiervoor genoemde toetsen gebruikt.

In de ervaring van de geïnterviewde contactpersonen maken vmbo-scholen niet meer, minder of wezenlijk anders gebruik van hun systemen dan scholen voor havo of vwo. Ook in de interviews op scholen hebben we dergelijke verschillen niet geconstateerd.

Magister en SOM

Naast het gebruik van een of meer 'toetsvolgsystemen' kunnen we grofweg stellen dat bijna alle scholen werken met Magister of SOM. Ongeveer 70 procent gebruikt Magister en ongeveer 30 procent SOM.

---

⁴ Het is niet zeker of alle vestigingen alle beschikbare toetsen binnen deze leerlingvolgsystemen gebruiken.

3.3 Welke functionaliteiten hebben de leerlingvolgsystemen voor het registreren en analyseren van toetsgegevens?

Magister en SOM

De onderzochte leerlingvolgsystemen die van oorsprong ontwikkeld zijn voor het beheren en delen van administratieve gegevens (Magister en SOM) bieden de mogelijkheid om toetsscores per leerling (handmatig) in te voeren, of te importeren of in te lezen uit bijvoorbeeld een Excelbestand. De uitwisseling tussen administratiesystemen en toetssystemen verloopt in het vo nog niet automatisch, zoals dit bijvoorbeeld bij de gebruikte systemen in het po wel het geval is.⁵ Door het ontbreken van een automatische koppeling maken veel scholen niet van alle functionaliteiten van de leerlingvolgsystemen gebruik. Het handmatig invoeren van de resultaten vergt veel tijd, men is niet op de hoogte van de mogelijkheid om toetsscores te importeren in het systeem of het ontbreekt aan de hiervoor benodigde (ict-)kennis.

Enkele aanbieders van 'toetsvolgsystemen' zijn in gesprek met andere aanbieders van leerlingvolgsystemen om de uitwisseling van gegevens te vergemakkelijken. Ook bij aanbieders van methodegebonden toetsen is deze ontwikkeling gaande. De leden van de branchevereniging van de educatieve uitgeverijen (GEU) zijn in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en mbo bezig om standaarden af te spreken waarmee resultaten van toetsen kunnen worden geïmporteerd in leerlingvolgsystemen. In het po is de implementatie van deze standaarden al het verst gevorderd.

Als de toetsscores zijn ingevoerd, kan met de systemen de voortgang van individuele leerlingen en van groepen leerlingen (bijvoorbeeld klassen of alle leerlingen van een docent) in kaart worden gebracht. Groepen leerlingen kunnen niet 'direct' op het scherm met elkaar worden vergeleken, maar de school kan wel verschillende selecties maken en deze 'op papier' met elkaar vergelijken. Dergelijke analyses zijn wel mogelijk met de uitbreidingsmodule Magnaview Cum Laude van SOM die door de helft van haar klanten wordt gebruikt. Momenteel is de normering van veel toetsen niet vrij beschikbaar. Hierdoor zijn in Magister en SOM sommige analyses niet mogelijk, hoewel deze technisch gemakkelijk te realiseren zijn. Het gaat dan bijvoorbeeld om itemanalyses (per vraag) en vergelijkingen met bepaalde normgroepen.

Cito Volgstelsysteem VO, Diataal en TOA

Voor alle drie de systemen geldt dat de school de toetsgegevens niet handmatig hoeft te registreren. De toetsen in het Cito Volgstelsysteem VO worden op papier afgenomen en opgestuurd naar het Cito. Daar worden ze automatisch gescand en nagekeken. De resultaten worden teruggestuurd als papieren rapportages en zijn tevens via een webportal te benaderen. De toetsen van Diataal en TOA worden digitaal via internet afgenomen en automatisch nagekeken. De resultaten staan direct na afname van de toets in het systeem. Als de school de toetsresultaten wil uitsplitsen naar achtergrondkenmerken van de leerling (zoals klas, thuistaal, schooladvies, etc.) moeten deze kenmerken aan het systeem worden toegevoegd. In het geval van het Cito Volgstelsysteem VO kruist de leerling de kenmerken aan op het antwoordvel. In de praktijk blijkt dat niet alle leerlingen dit op dezelfde manier doen. Docenten lossen dit soms op door de leerlingkenmerken zelf al aan te kruisen op de antwoordvellen. In Diataal en TOA kunnen achtergrondgegevens door de school zelf digitaal worden geïmporteerd vanuit een Exceldocument.

Alle drie de systemen bieden een aantal standaardrapportages (op papier en/of in PDF) met daarnaast de mogelijkheid om binnen het systeem meer geavanceerde analyses uit te voeren. Bij alle drie de systemen is het mogelijk om de 'ruwe' resultaten en achtergrondgegevens te exporteren naar

---

⁵ Hierbij wordt gebruik gemaakt van een zogenaamde DULT-koppeling (Digitale Uitwisseling van Leerlinggegevens en Toetsresultaten).

Excel, zodat scholen (of bijvoorbeeld schoolbegeleidingsdiensten en onderzoeksbureaus) aanvullende analyses kunnen doen.

Op leerlingniveau geven de rapportages inzicht in de behaalde score en een inschatting van de positie ten opzichte van normgroepen en de referentieniveaus. Daarnaast geven de rapportages zicht op de ontwikkeling van de score ten opzichte van eerdere afnamemomenten. Het is in alle systemen mogelijk om meerdere leerlingen onder of naast elkaar weer te geven.

In groepsrapporten wordt de gemiddelde score getoond of het percentage leerlingen dat een bepaald referentieniveau heeft behaald. Bij geen van de systemen kunnen verschillende groepen direct met elkaar worden vergeleken. De school moet hierdoor twee (of meer) keer een uitsplitsing maken en de rapportages op papier naast elkaar leggen. Enkele leerlingvolgsystemen in het primair onderwijs bieden deze analysefunctionaliteit wel.

3.4 Welke vaardigheden worden getoetst?

In dit onderzoek hebben we gekeken naar de toetsen voor de doorstroomrelevante vakken Nederlands (taal), rekenen/wiskunde en Engels. Het Cito Volgsysteem VO en TOA bevatten toetsen voor al deze drie vakgebieden, de toetsen van Diataal hebben uitsluitend betrekking op Nederlands.

In onderstaande tabel is te zien welke vaardigheden met de toetsen worden gemeten.

	Diataal	Cito Volgsysteem VO	Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt
Nederlands (taal)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leesvaardigheid ▪ Woordenschat ▪ Luistervaardigheid 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leesvaardigheid ▪ Woordenschat ▪ Taalverzorging 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leesvaardigheid ▪ Woordenschat⁶ ▪ Luisteren ▪ Taalverzorging ▪ Schrijven* ▪ Spreken / gesprekken *
Rekenen/wiskunde		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Getallen en verhoudingen ▪ Meten/meetkunde ▪ Verbanden 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Getallen en verhoudingen ▪ Meten/meetkunde ▪ Verbanden
Engels		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leesvaardigheid ▪ Woordenschat 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leesvaardigheid ▪ Woordenschat⁷ ▪ Luisteren ▪ Schrijven* ▪ Spreken / gesprekken*

* In tegenstelling tot de overige TOA-toetsen worden deze toetsen niet automatisch gecorrigeerd, maar worden ze door de school zelf nagekeken met behulp van een antwoordmodel vanuit TOA.

De toetsen van het Cito Volgsysteem VO worden afgenomen aan de start van het eerste leerjaar, aan het eind van het eerste leerjaar, aan het eind van de tweede klas en aan het eind van de derde klas.⁸ Voor de leesvaardigheidstoets van Diataal geldt een vergelijkbaar afnameschema (begin en eind klas 1, eind klas 2 en eind klas 3). De woordenschattoets van Diataal kan aan het begin en eind van klas 1 en aan het eind van klas 2 worden afgenomen en de luistervaardigheidstoets in klas 1. De TOA kent geen vaste toetsmomenten; scholen kunnen zelf kiezen wanneer ze de toets afnemen. In de praktijk nemen de meeste vo-scholen de TOA op vier meetmomenten af: aan de start van de brugklas

⁶ Als onderdeel van de leesvaardigheidstoets.

⁷ Zie vorige voetnoot.

⁸ Scholen kunnen hierbij zelf keuzes maken. Niet elke school neemt alle toetsversies af.

(intake), aan het eind van de eerste klas, aan het einde van de onderbouw (tussentijdse toets) en één keer vlak voor het examen.

De toetsen van het Cito Volgstelsel VO toetsen de leerlingen tot en met referentieniveau 2F. De toets begrijpend lezen van Diataaltoets geeft een indicatie van het niveau van de leerlingen op niveau 1F, 2F en 'op weg naar' niveau 3F. De toetsen van de Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt toetsen de leerlingen tot en met referentieniveau 3F.

3.5 Wat is de kwaliteit van de gebruikte gegevens in de leerlingvolgsystemen?

De inhoud van de toetsen van het Cito Volgstelsel VO, Diataal en TOA zijn gevalideerd aan de Referentieniveaus Taal en Rekenen of, in het geval van Engels, aan het Europees Referentiekader moderne vreemde talen. Uiteraard is dit alleen het geval voor de vaardigheden die met de toetsen worden gemeten (bijvoorbeeld leesvaardigheid). Doordat voorbeeldtoetsen rond de referentieniveaus nog niet voorhanden zijn, zijn geen van de toetsen al (psychometrisch) geijkt aan de Referentieniveaus Taal en Rekenen. De toetsen uit alle drie de systemen worden regelmatig (intern) aan betrouwbaarheidsonderzoek onderworpen.

De toetsen van het Cito Volgstelsel VO zijn in 2009 door COTAN beoordeeld. Voor Diataal zijn voorlopers van de huidige toetsen door COTAN beoordeeld in 1998 en 2000. Er loopt momenteel een ontwikkelingsonderzoek met het oog op validering aan de referentieniveaus Taal en op het realiseren van een volledig (adaptief) volgstelsel vanaf groep 6 tot en met leerjaar 3/4 van het VO. Dit onderzoek zal onder andere ook voor COTAN worden gedocumenteerd. De TOA-toetsen zijn niet door het COTAN beoordeeld. In het kader van het toezicht op het beroepsonderwijs (BVE) en het toezicht op de examens in het beroepsonderwijs zijn de taaltoetsen voor de referentieniveaus 2F en 3F op vrijwillige basis beoordeeld door de Inspectie van het Onderwijs.

Het invullen van achtergrondgegevens van de leerlingen in bovengenoemde 'toetsvolgsystemen' en in Magister en SOM is een zaak van de scholen. In de gesprekken met leveranciers is gebleken dat deze registratie bij toetsafnames niet altijd accuraat is. In het geval van het Cito Volgstelsel VO vullen niet alle leerlingen de achtergrondgegevens (goed) in en volgens Diataal vullen docenten de thuistaal van leerlingen vaak niet (goed) in. Dit heeft geen gevolgen voor de betrouwbaarheid van de toetsresultaten, maar kan scholen hinderen bij het maken van bepaalde analyses in het kader van opbrengstgericht werken.

4 Gebruik van en ervaringen met leerlingvolgsystemen in het vo-veld

In het vorige hoofdstuk hebben we de antwoorden op de eerste groep onderzoeksvragen beschreven. Daarmee hebben we een beeld geschetst van de voor het vo beschikbare leerlingvolgsystemen, hun functionaliteiten en de methode-onafhankelijke toetsen in deze leerlingvolgsystemen. In voorliggend hoofdstuk gaan we in op de wijze waarop deze leerlingvolgsystemen gebruikt worden door de vo-scholen en wat hun ervaringen zijn. We maken daarvoor gebruik van de groeps gesprekken op de scholen. We presenteren de bevindingen aan de hand van de tweede groep onderzoeksvragen:

- Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op leerlingniveau? (4.1)
- Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau? (4.2)
- Zijn er gegevens waaruit is af te leiden dat er sprake is van leerwinst als gevolg van opbrengstgericht werken met behulp van het leerlingvolgsysteem? (4.3)
- Wat zijn bevorderende en belemmerende factoren bij het gebruik van leerlingvolgsystemen in het kader van opbrengstgericht werken? (4.4)
- Wat is de visie van scholen (en leveranciers) op een wettelijke verplichting om een leerlingvolgsysteem te gebruiken? (4.5)

4.1 Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op leerlingniveau?

Opbrengstgericht werken kan op meerdere niveaus plaatsvinden. Het niveau van individuele leerlingen is er daar een van. Bij een dergelijke manier van opbrengstgericht werken gaat het om het volgen van de ontwikkeling van individuele leerlingen en om het ondernemen van actie, met name bij leerlingen die uitvallen of dreigen uit te vallen (Oomens et al, 2008). Alle scholen gebruiken de informatie uit hun leerlingvolgsysteem voor opbrengstgericht werken op deze manier. Ze maken daarvoor gebruik van een verscheidenheid aan gegevens zoals cijfers voor proefwerken en overhoringen, scores op methode-afhankelijke en methode-onafhankelijke toetsen en gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het belang dat scholen hierbij hechten aan de scores op de methode-onafhankelijke toetsen varieert van 'nauwelijks' tot '(bijna) evenveel als aan de eigen cijfers'. De meest voorkomende acties richting individuele leerlingen waarbij methode-onafhankelijke toetsscores een rol spelen zijn:

- Determinatie: in de leerlingbespreking bekijken docenten per leerling naar welke onderwijstype een leerling het beste kan doorstromen na de brugklas dan wel of een leerling (nog) op het juiste niveau zit. De scores op de methode-onafhankelijke toetsen geven daarbij aanvullende objectieve informatie op de eigen cijfers. Op de door ons bezochte scholen wordt met name het Cito Volgsysteem VO voor dit doel gebruikt.
- Remediërende onderwijsactiviteiten: leerlingen die uitvallen of dreigen uit te vallen krijgen extra onderwijsactiviteiten in de vorm van bijvoorbeeld steunlessen (zorguren, verwerkingsuren) taal of rekenen, huiswerkbegeleiding of extra aandacht in de reguliere les. Scholen bepalen op verschillende manieren welke leerlingen voor deze onderwijsactiviteiten in aanmerking komen. Sommige scholen richten zich op leerlingen die onvoldoende 'op weg zijn' om de referentieniveaus te halen, terwijl andere scholen kijken welke leerlingen presteren onder het niveau waarop zij onderwijs volgen. Scholen die Diataal of TOA gebruiken geven aan dat de toetsen aangeven op welke onderdelen leerlingen uitvallen, zodat zij weten waar de extra ondersteuning zich op moet richten.

- Overgang: bij leerlingen over wie op basis van overige gegevens twijfel is over het al dan niet overgaan naar een volgend leerjaar worden scores op de methode-onafhankelijke toetsen als onderbouwing gebruikt.
- Communicatie richting ouders: een overzicht van de scores van een leerling op methode-onafhankelijke toetsen worden door sommige scholen, al dan niet samen met het rapport, aan de ouders gegeven. Deze krijgen daarmee zicht op de ontwikkeling van hun kind en reële verwachtingen over de mogelijkheden van hun kind bij doorstroom na de brugklas of naar het vervolgonderwijs.
- Rapportcijfer: op een aantal scholen is ervoor gekozen de toetsscore mee te nemen bij het bepalen van het rapportcijfer omdat leerlingen de methode-onafhankelijke toetsen dan serieuzer nemen.

Tot slot zien we een opvallend verschil tussen de scholen als we kijken naar het aantal toetsmomenten dat gehanteerd wordt bij gebruik van de scores op de methode-onafhankelijke toetsen. Sommige scholen gebruiken slechts gegevens van één meetmoment, terwijl andere scholen benadrukken dat het van essentieel belang is om te kijken naar de ontwikkeling van leerlingen in de loop van de tijd. Een lage toetsscore kan volgens hen een vertekend beeld geven van de ontwikkeling van een leerling. “Hoewel een leerling laag presteert, kan hij in een jaar veel geleerd hebben”. Waarschijnlijk hangt het al dan niet gebruiken van scores van meerdere toetsmomenten samen met de ervaring die scholen hebben met opbrengstgericht werken. Scholen die momenteel nog geen vergelijking maken tussen scores op methode-onafhankelijke toetsen op meerdere toetsmomenten geven aan dat in de toekomst wel te willen gaan doen.

4.2 Welke functie hebben toetsresultaten uit het leerlingvolgsysteem bij opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau?

In de vorige paragraaf hebben we aandacht besteed aan opbrengstgericht werken op leerlingniveau. Naast dit niveau kan opbrengstgericht werken plaatsvinden op het niveau van de klas of de school (afdeling). Bij opbrengstgericht werken op klasniveau analyseren de docenten de resultaten van hun leerlingen per klas. Ze kijken of er daarbij opvallende zaken zijn die voor een groot deel van de leerlingen gelden; scores bijvoorbeeld veel leerlingen laag op dezelfde onderdelen of presteert een bepaalde klas over de hele linie lager dan andere klassen? Vervolgens zoekt de docent naar mogelijke verklaringen voor de gevonden opvallende zaken om op basis daarvan het onderwijsleerproces te kunnen optimaliseren (PO-Raad, 2010). Bij dergelijke verklaringen kan het bijvoorbeeld gaan om instructie, leerstofaanbod of leertijd. Bij opbrengstgericht werken op schoolniveau worden de resultaten van leerlingen in de gehele school in de analyse betrokken met als uiteindelijk doel de kwaliteit van de school te verbeteren (Oomens et al., 2008).

Op een groot deel van de scholen die aan het onderzoek hebben deelgenomen staat opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau nog in de kinderschoenen. Niet alle docenten (ook niet van de doorstroomrelevante vakken Nederlands, rekenen/wiskunde en Engels) nemen kennis van de scores van hun leerlingen op methode-onafhankelijke toetsen. Docenten die dat wel doen, gebruiken de scores vooral op het niveau van individuele leerlingen. Daar waar de resultaten van leerlingen een rol spelen, gaat het vooral om ‘een vinger aan de pols houden’. Afdelingsleiders, leden van het managementteam of directieleden bekijken de resultaatoverzichten op hoofdlijnen. Ze kijken bijvoorbeeld of leerlingen van hun school vergelijkbaar scoren aan hun ‘normgroepen’. In veel gevallen doen zij geen aanvullende analyses om te kijken of er opvallende verschillen zijn tussen bijvoorbeeld klassen of docenten. Ook heeft de bespreking van de resultaatoverzichten niet vaak tot doel om daar waar nodig verbeteracties te plannen.

Dat opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau nog geen gemeengoed is, wil zeker niet zeggen dat de scholen de meerwaarde ervan niet zien. Alle scholen zijn druk aan de slag om hun opbrengstgerichtheid op deze niveaus te versterken. Zij zijn van mening dat het gebruik van een leerlingvolgsysteem daarbij een belangrijk hulpmiddel kan zijn. Ook hier zien we weer dat scholen aangeven dat het daarbij niet uitsluitend draait om scores op methode-onafhankelijke toetsen, maar ook om andere gegevens uit het leerlingvolgsysteem. Een goed voorbeeld van het gebruik van 'eigen' gegevens is een school die na de constatering van tegenvallende examenresultaten schoolbrede afspraken heeft gemaakt voor het maken van toetsen. Op basis van de exameneisen wordt teruggedeneerd naar wat een leerling op een bepaald moet kennen en kunnen. Voor deze kennis en vaardigheden ontwikkelen docenten zelf toetsen waarbij ze de zogenaamde RTTI-principes⁹ toepassen.

Dat ook de scores op methode-onafhankelijke toetsen een rol kunnen spelen, blijkt uit de goede voorbeelden van opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau die we op een deel van de scholen hebben aangetroffen:

- Op basis van analyses op klasniveau stellen docenten, eventueel samen met een taal- of rekencoördinator groepsplannen op. In deze plannen wordt een onderscheid gemaakt naar drie groepen leerlingen: 'toppers', gemiddelde leerlingen en leerlingen die intensievere begeleiding nodig hebben. Docenten differentiëren binnen de lessen naar deze drie groepen, waarbij de uitkomsten op de toetsen handvatten bieden.
- Uit analyses van de resultaten op klasniveau bleek dat leerlingen in heterogene klassen (basis- en kaderberoepsgericht bij elkaar) lager scoorden dan leerlingen in homogene klassen. Daarom heeft de school er nu voor gekozen taal en rekenen uitsluitend in homogene klassen aan te bieden.
- Analyses van toetsscores op docentniveau geven een beeld van hoe een docent lesgeeft. De directie gebruikt deze gegevens in evaluatiegesprekken met docenten.
- Op sectieniveau bespreken de docenten de toetsresultaten van een bepaald vak. Zij bekijken of de resultaten van een toets aanleiding geven om de inhoud van de lessen en de lesstof aan te passen.
- Schoolbreed bleek dat leerlingen laag scoorden op rekenen. Daarom heeft een school ervoor gekozen rekenen als zelfstandig vak aan te bieden voor alle leerlingen. Een andere school heeft om dezelfde reden gekozen voor invoering van een methode-onafhankelijke toets voor rekenen. Op basis van de scores van de toetsen wordt gekeken of de leerlingen op koers liggen om de referentieniveaus te halen. Mocht dat voor veel leerlingen niet het geval zijn dan wordt het rekenbeleid aangepast.

Een vaak genoemd risico van een sterke nadruk op toetsen is het zogenaamde 'teaching to the test' (Raad van State, 2011). Op de scholen die aan het onderzoek hebben deelgenomen is hiervan nauwelijks tot geen sprake. Zij richten zich in hun onderwijs nadrukkelijk ook op kennis en vaardigheden die niet in de methode-onafhankelijke toetsen aan bod komen. Ook van toetstraining in de zin van veel oefentoetsen maken is geen sprake. Hooguit bereiden docenten leerlingen voor op het maken van multiple-choicevragen.

---

⁹ RTTI staat voor reproductie, toepassen in een bekende context, toepassen in een nieuwe context en inzicht.

4.3 Zijn er gegevens waaruit is af te leiden dat er sprake is van leerwinst als gevolg van opbrengstgericht werken met behulp van het leerlingvolgsysteem?

Alle scholen geven aan dat een leerlingvolgsysteem een hulpmiddel is bij opbrengstgericht werken. Het gebruik van een leerlingvolgsysteem leidt volgens hen niet per definitie tot leerwinst bij leerlingen. Daarvan kan pas sprake zijn, zo geven zij aan, als docenten de gegevens uit het leerlingvolgsysteem gebruiken om daar waar nodig hun eigen handelen of de inhoud van de lessen aan te passen. Alle scholen zijn ervan overtuigd dat een dergelijke opbrengstgerichte manier van werken een bijdrage levert aan de resultaten van leerlingen. Zij kunnen dat echter (nog) niet onderbouwen met cijfers. Een reden daarvoor is wellicht dat de scholen wel allemaal bezig zijn met opbrengstgericht werken op leerlingniveau, maar dat er op klas- en schoolniveau nog winst te boeken is. De Inspectie geeft echter aan dat opbrengstgericht werken op veel vo-scholen nog niet goed ontwikkeld is (Inspectie van het Onderwijs, 2011b; 2012).

4.4 Wat zijn bevorderende en belemmerende factoren bij het gebruik van leerlingvolgsystemen in het kader van opbrengstgericht werken?

Draagvlak en competenties

Eerder in dit hoofdstuk hebben we aangegeven dat opbrengstgericht werken zich op de door ons bezochte scholen vooral richt op het niveau van de leerling en minder op het niveau van de klas en de school. De vraag is of dat komt door kenmerken van de systemen of door andere factoren. Onze inschatting is dat de technische mogelijkheden en het gebruiksgemak van de leerlingvolgsystemen invloed hebben, maar dat het draagvlak en de competenties van het personeel een veel grotere rol spelen. Veel scholen hebben nog geen expliciet beleid ten aanzien van opbrengstgericht werken op klas- en schoolniveau. Verder lijkt nog niet iedereen ervan overtuigd dat toetscores niet alleen iets zeggen over de leerling zelf, maar ook over bijvoorbeeld het onderwijsaanbod en de didactiek. Tot slot geeft een deel van de scholen aan dat sommige docenten het lastig vinden om scores op de methode-onafhankelijke toetsen te analyseren en op basis daarvan acties te ondernemen.

Gebruiksgemak, informatiewaarde en technische mogelijkheden

Volgens de scholen kunnen de leerlingvolgsysteem een hulpmiddel zijn voor opbrengstgericht werken. De verschillende scholen die we in het kader van dit onderzoek hebben gesproken, waarderen verschillende functies van de systemen:

- Scholen die werken met het *Cito Volgsysteem VO* waarderen dat het systeem de scores weergeeft ten opzichte van drie of vier landelijke vergelijkingsgroepen van leerlingen ingedeeld naar schooltypen en leerwegen. Dit helpt de scholen om te bepalen of de leerling de leerling op het meest passende schooltype of leerweg zit.
- Scholen die werken met *Diataal* waarderen dat het systeem aangeeft waar (relatieve) zwakten van de leerling zitten op het gebied van lezen. Doordat Diataal ook oefenmateriaal levert (Diaplus) is het voor de school relatief eenvoudig om de leerling 'bij te spijkeren'.
- Scholen die met *TOA* werken, waarderen het feit dat de toetsen aangeven op welke onderdelen de leerling goed of minder goed scoort (bijvoorbeeld leestekens, of alfabetische spelling).
- Scholen die werken met *Magister en SOM* vinden het een groot pluspunt dat vrijwel alle informatie over leerlingen in een systeem is opgenomen en eenvoudig geraadpleegd kan worden gericht kan worden gedeeld met collega's, ouders en leerlingen.

Ondanks deze waardering noemen de scholen ook een aantal punten van de systemen die voor verbetering vatbaar zijn:

- De integratie van beide typen leerlingvolgsystemen die we onderzocht hebben is volgens de scholen een ‘must’. Scholen hechten er veel waarde aan dat alle informatie over leerlingen in een systeem beschikbaar is. Zij zouden daarom graag zien dat er een automatische koppeling komt tussen de ‘toetsvolgsystemen’ en ‘schooladministratiesystemen’.
- Scholen die met het Cito Volgstelsel VO werken, zouden graag zien dat een terugkoppeling wordt gegeven van de onderdelen waarop leerlingen uitvallen.
- Scholen missen in een aantal gevallen concrete handvatten om lage toetscores van leerlingen te verbeteren.
- Vooral kleine scholen vinden de kosten voor het gebruik van de leerlingvolgsystemen hoog.
- Een aantal scholen constateert opmerkelijke verschillen tussen de scores van leerlingen op methode-onafhankelijke toetsen en overige toetsen en proefwerken. Het is voor de scholen niet duidelijk waardoor deze verschillen veroorzaakt worden, waardoor zij het lastig vinden passende actie te ondernemen.
- Het gebruik van leerlingvolgsystemen kost volgens een deel van de scholen veel tijd. In de eerste plaats vinden sommige scholen dat het afnemen van de toetsen veel tijd kost, terwijl andere daar totaal geen probleem mee hebben. Dit hangt deels samen met het gebruikte ‘toetsvolgsysteem’ omdat afname van de toetsen uit het Cito Volgstelsel VO volgens de scholen meer tijd kost dan afname van de toetsen van Diataal. Maar ook onder de gebruikers van het Cito Volgstelsel VO zijn er scholen die de tijdsinvestering voor afname niet als probleem ervaren. In de tweede plaats kost, naast de toetsafnames, met name het analyseren van de gegevens op meerdere niveaus veel tijd volgens de scholen. Een ander probleem kan zich voordoen bij het inplannen van de toetsafnames in het lesrooster. De toetsen duren soms langer dan een lesuur.

4.5 Wat is de visie van scholen (en leveranciers) op een wettelijke verplichting om een leerlingvolgsysteem te gebruiken?

Vrijwel geen van de scholen die wij bezocht hebben, is tegen een wettelijke verplichting voor vo-scholen om een leerlingvolgsysteem te gebruiken. Bij de interpretatie van deze uitspraak is het van groot belang dat scholen nadrukkelijk aangeven dat een leerlingvolgsysteem volgens hen meer is dan een ‘toetsvolgsysteem’. Een ‘toetsvolgsysteem’ is volgens hen uitsluitend geschikt voor het volgen en beoordelen van de cognitieve vaardigheden van leerlingen, vaak ingeperkt tot taal en rekenen. Voor het goed volgen van de ontwikkeling van leerlingen zijn volgens de scholen – overeenkomstig de visie van de Onderwijsraad (2011b) – ook andere gegevens onmisbaar waaronder gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling, andere vakgebieden dan in de ‘toetsvolgsystemen’ gemeten worden, achtergrondkenmerken van leerlingen en verzuim- en zorggegevens. Scholen benadrukken dan ook dat het aan de school moet blijven om te bepalen welke gegevens bijgehouden worden in het leerlingvolgsysteem. Sommige scholen vragen zich af wat de meerwaarde is van een wettelijke verplichting. Volgens hen is een school ook nu al genooddacht een leerlingvolgsysteem te gebruiken wanneer zij aan de indicatoren uit het toezichtkader van de Inspectie wil voldoen. Daarom kunnen zij zich niet voorstellen dat er nog scholen zijn die geen leerlingvolgsysteem gebruiken.

Hoewel de scholen geen bezwaar hebben tegen een wettelijke verplichting (het ‘wat’), plaatsen zij kritische kanttekeningen bij een mogelijke uitwerking van een dergelijke verplichting (het ‘hoe’). Ook aanbieders van systemen hebben deze in sommige gevallen spontaan naar voren gebracht.

- Het is van groot belang dat er keuzevrijheid blijft bestaan en dat scholen niet gedwongen worden te kiezen voor een bepaald leerlingvolgsysteem of voor bepaalde methode-onafhankelijke toetsen. Scholen willen de ruimte houden om te kiezen voor een systeem dat aansluit bij hun schoolbeleid, hun werkwijze en de leerlingpopulatie van hun school.
- De overheid zou volgens de scholen niet moeten voorschrijven hoe het systeem gebruikt moet worden of welke functionaliteiten het moet bevatten. Daarmee zou de vrijheid van onderwijs in

het geding komen. De overheid mag volgens de scholen uitsluitend doelen stellen en geen voorschriften geven voor de inrichting van het onderwijs.

- Scholen wijzen op het gevaar van het ontstaan van een afrekencultuur als scholen uitsluitend worden beoordeeld op de cognitieve prestaties van leerlingen. Verder vinden scholen het van belang dat bij een beoordeling van de cognitieve prestaties niet gekeken wordt naar de scores van leerlingen op een bepaald moment, maar naar de leerwinst die leerlingen boeken gedurende hun schoolloopbaan. Met name scholen met veel achterstandsleerlingen wijzen hierop. “Als leerlingen met anderhalf tot twee jaar leerachterstand bij ons beginnen, is het dan reëel te verwachten dat ze bij ons de referentieniveaus halen en wij die achterstand wegwerken?”

4.6 Aandachtspunten van experts bij een wettelijke verplichting om een leerlingvolgsysteem te gebruiken

Over het algemeen zijn de bevindingen die uit de gesprekken met de scholen en leveranciers naar voren komen herkenbaar voor de experts. Aandachtspunten die door de experts worden genoemd bij het (verplichte) gebruik van leerlingvolgsystemen in het vo zijn:

- Risico van een eenzijdige focus op cognitieve vaardigheden. De experts wijzen erop dat de sociaal-emotionele ontwikkeling minstens zo belangrijk is voor schoolsucces en arbeidsmarktsucces als de cognitieve vaardigheden.
- Competenties van docenten en management om leerlingvolgsystemen te gebruiken zoals bedoeld.
- Technische kwaliteitskenmerken van de leerlingvolgsystemen (bijv. digitalisering, standaardisatie, importeren en exporteren van data, data-opslag (centraal/decentraal), uitwisselbaarheid tussen systemen, privacy en toegankelijkheid van data) en ondersteunende (informatie)diensten rondom leerlingvolgsystemen zoals analyse en rapportagesystemen op basis van LVS-data ('learning analytics').
- Empirische toetsing van de verwachting dat gebruik van leerlingvolgsystemen een positieve invloed heeft op onderwijsresultaten c.q. opbrengstgericht werken.

Literatuur

- Actieplan Beter Presteren: opbrengstgericht en ambitieus. Het beste uit leerlingen halen.*
Geraadpleegd via www.rijksoverheid.nl d.d. 26 mei 2011.
- Inspectie van het Onderwijs (2010). *Opbrengstgericht werken in het basisonderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2011a). *Toezichtkader 2011. Primair onderwijs en voortgezet onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2011b). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2009/2010*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2010-2011*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Ledoux, G., Blok, H., Boogaard, M. met medewerking van Krüger, M. (2009). *Opbrengstgericht werken; over de waarde van meetgestuurd onderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Meijer, J., Ledoux, G. & Elshof, D. (2011). *Gebruikersvriendelijke leerlingvolgsystemen in het primair onderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Oberon (2003). *Vergelijking leerlinginformatiesystemen VO*. Utrecht: Oberon.
- Oomens, M., Aarsen, E. van, Eck, P. van & Kieft, M. (2008). *Opbrengstgericht werken door scholen voor primair en voortgezet onderwijs*. Utrecht: Oberon.
- Onderwijsraad (2011a). *Advies Naar hogere leerprestaties in het voortgezet onderwijs, uitgebracht aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2011b). *Toetsing in het primair onderwijs. Commentaar van de Onderwijsraad op het concept-wetsvoorstel centrale eindtoets*. Den Haag: Onderwijsraad.
- PO-Raad (2010) *Opbrengstgericht leiderschap. Werken op drie niveaus*. Utrecht: PO-Raad.
- Raad van State (2011). *Advies Raad van State inzake centrale eindtoets*. Geraadpleegd via www.rijksoverheid.nl d.d. 16 februari 2012.
- Vrijheid en verantwoordelijkheid. Regeerakkoord VVD-CDA*. Geraadpleegd via www.rijksoverheid.nl d.d. 23 juni 2011.

Bijlage 1 Respondenten

Leveranciers

- Bureau ICE, Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt, Stan Broos (Manager verkoop), www.bureau-ice.nl
- Cito, Cito Volgsysteem voortgezet onderwijs, Ruud Alers (marktgroepmanager vo) en Claar van Aalten (educatief adviseur), www.cito.nl
- De Groep Educatieve Uitgeverijen (GEU), René Montenarie (algemeen secretaris), www.geu.nuv.nl
- Diataal BV, Diataal, Hilde Hacquebord (directeur), www.diataal.nl
- Schoolmaster BV, Magister, Edgar Muller (projectleider/cursusleider), www.schoolmaster.nl
- Simac Onderwijs, SOM, Arno Hartman (productmanager), www.simac.com/nl/onderwijs

Scholen

- Broeckland College (vmbo), Magister en Cito Volgsysteem VO, www.broekland-lvo.nl
- Carmel College, De Meander (vmbo), SOM en Cito Volgsysteem VO, www.carmelcollegegouda.nl
- College St. Paul (vmbo), Magister en TOA, www.collegestpaul.nl
- Dr. Nassaucollege, Quintus (havo, vwo), SOM en Diataal; www.nassaucollege.nl
- Globe College (vmbo), Magister en Cito Volgsysteem VO, www.globecollege.nl
- Heldring VMBO (vmbo), Magister, Cito Volgsysteem VO en TOA, www.heldringvmbo.nl
- Melanchthon De Blesewic (vmbo-tl, onderbouw havo, onderbouw vwo), SOM en Diataal, www.melanchthon.nl
- Melanchthon Prinses Irene (vmbo), SOM, Cito Volgsysteem VO en Diataal, www.melanchthon.nl
- Olympus College (vmbo-tl, havo, vwo), Magister en Cito Volgsysteem VO, www.olympuscollege.nl
- Raayland College (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo), Magister en Cito Volgsysteem VO, www.raayland.nl
- Stanislas College Krakeelpolderweg (vmbo), Magister, Cito Volgsysteem VO en TOA, www.stanislascollege.nl
- St. Gregorius College (vmbo-tl, havo, vwo), Magister en Cito Volgsysteem VO, www.gregorius.nl
- Trajectum College (vmbo), eigen leerlingvolgsysteem (Op Maat) en Cito Volgsysteem VO, <http://trajectum-college.nl>
- Udens college (vmbo, havo, vwo), Magister en TOA, www.udenscollege.nl
- Wellant College (vmbo), eigen leerlingvolgsysteem (Studentwatch) en Cito Volgsysteem VO, www.wellant.nl
- X11 (vmbo), SOM en Cito Volgsysteem VO, www.x11.nu

Bijlage 2 Gespreksleidraden

Leveranciers

Achtergrond en functionaliteiten systeem

1. Hoeveel scholen gebruiken het systeem en hoeveel leerlingen betreft dit?
2. Welke toetsen zijn in het systeem geïntegreerd of welke toetsen kunnen worden ingelezen?
3. Op welke vakken en domeinen hebben deze toetsen betrekking?
4. Wat is de afstemming met de referentieniveaus?
5. Hoe is de kwaliteit geborgd (normering, validiteit)?¹⁰
6. Welke achtergrondkenmerken van leerlingen kunnen in het systeem worden verwerkt en hoe?
7. Welke analysemogelijkheden biedt het systeem op het niveau van:
  - a. Leerlingen? (*overzichten maken van toetsscores van individuele leerlingen inclusief de ontwikkeling in de tijd en de vergelijking met landelijke gemiddelden en de vergelijking tussen vakken/toetsen*).
  - b. Klassen? (*klassenoverzichten maken inclusief de ontwikkeling in de tijd, de vergelijking met gemiddelden en de vergelijking tussen vakken/toetsen*).
  - c. Cohorten? (*maken van vergelijkingen tussen leerlingcohorten*)
  - d. Afdelingen / de school als geheel? (*schooloverzichten maken inclusief de ontwikkeling in de tijd, de vergelijking met gemiddelden, de vergelijking tussen vakken/toetsen, de vergelijking tussen leerjaren en de vergelijking tussen scholen binnen één bestuur*).
8. Kunnen scholen de analyses zelf uitvoeren op de verschillende niveaus of krijgen zij standaardrapportages?
9. Zijn er ook maatwerkoplossingen mogelijk?

Toetssysteem vs. leerlingvolgsysteem

10. Wat is volgens u het verschil tussen een toetssysteem en een leerlingvolgsysteem?
Volgende vragen alleen stellen indien relevant:
11. Wat zijn de mogelijkheden om tot een geïntegreerd systeem te komen?
12. Is er sprake van een andere systematiek dan in het po? Is hier bewust voor gekozen?

Bevorderende en belemmerende factoren

13. Weet u tegen welke vragen scholen aanlopen bij het gebruik van het systeem (of andere systemen)?
14. Wat zijn volgens u de voordelen van het werken met het systeem (of andere systemen) in het kader van opbrengstgericht werken?

Scholen

Algemeen

1. Welk toets- en/of leerlingvolgsysteem wordt gebruikt?
2. Sinds wanneer wordt dit systeem (deze systemen) gebruikt?
3. Waarom heeft u voor dit systeem of voor de combinatie van deze systemen gekozen? Welke inhoudelijke reden ligt hieraan ten grondslag?
4. Wordt dit systeem (deze systemen) binnen de hele school gebruikt of alleen in bepaalde leerjaren of onderwijstypen?
5. Wat is volgens jullie het verschil tussen een toets- en een leerlingvolgsysteem?

¹⁰ Wij gaan hierbij uit van het oordeel van COTAN.

Toetsen

6. Welke methode-onafhankelijke toetsen voor Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde worden in welke leerjaren afgenomen?
7. Welke inhoudelijke redenen zijn hiervoor?
8. Zijn er ook methode-onafhankelijke toetsen voor andere vakken die worden opgenomen in het toets- en leerlingvolgsysteem?
  - a. Zo ja, van welke vakken?
  - b. Welke inhoudelijke redenen zijn hiervoor?

Registratie

9. Indien een toets- en een leerlingvolg(administratiesysteem) gebruikt worden: hoe kunnen de toetsgegevens worden geregistreerd in het leerlingvolg(administratiesysteem)? Denk aan: handmatig invoeren, importeren (doorvragen hoe)?
10. Welke achtergrondkenmerken kunnen ingevoerd worden in het toets- en/of leerlingvolgsysteem?

Analyses en gebruik uitkomsten analyses

11. Hoe worden de resultaten van de toetsen gebruikt? (Eerst deze algemene vraag en dan pas doorvragen).
12. Worden er analyses op deze toetsen uitgevoerd?
  - a. Zo ja, op welke op niveaus?
    1. leerlingen
    2. klassen
    3. cohorten
    4. afdelingen / de school als geheel
  - b. Indien een toets- en een leerlingvolg(administratiesysteem) gebruikt worden: met welk systeem worden de analyses uitgevoerd en waarom?
  - c. Hoe vaak worden deze analyses uitgevoerd?
13. Welke achtergrondkenmerken worden meegenomen in de analyses van de toetsen?
14. Wat is de rol van de directie / teamleiders / docenten bij het uitvoeren van deze analyses?
15. Zijn er nog andere personen betrokken bij het uitvoeren van deze analyses?
  - a. Zo ja, wie en welke rol hebben zij?
16. Worden de analyses binnen school besproken?
17. Wat is de rol van de directie / teamleiders / docenten bij het bespreken van analyses?
18. Zijn er nog andere personen betrokken bij het bespreken van analyses?
  - a. Zo ja, wie en welke rol hebben zij?
19. Waarvoor worden de uitkomsten van de analyses en de bespreking gebruikt op het niveau van:
  - a. Leerlingen? *Bijvoorbeeld remedial teaching, differentiatie, huiswerkbegeleiding, evaluatie van geboden zorg.*
  - b. Klassen? *Bijvoorbeeld aanpassingen in het onderwijsaanbod, in het rooster, in beoordelingsgesprekken met docenten of in toewijzing van docenten.*
  - c. Cohorten? *Bijvoorbeeld evaluatie van lesmethoden en aanpassing instroomeisen leerlingen.*
  - d. Afdelingen / de school als geheel? *Bijvoorbeeld evaluatie van lesmethoden, aanpassing instroomeisen en personeelsbeleid.*

Opbrengstgericht werken

20. Welke mogelijkheden zien jullie om met behulp van jullie toets- en/of leerlingvolgsysteem opbrengstgericht te werken? (Voor zover nog niet aan bod gekomen bij voorgaande vragen.)
  - a. Wat zijn daarbij bevorderende factoren?
  - b. Welke mogelijkheden/functionaliteiten missen jullie in het toets- en/of leerlingvolgsysteem?
  - c. Leidt het gebruik van een toetsvolgsysteem tot een (te) grote toetslast? (Ter informatie: afname van de Cito-toetsen kost acht lesuren van 45 minuten per toets.)

- d. Heeft het gebruik van een toetsvolgsysteem met een vaste periode voor toetsafname invloed op de volgorde van het leerstofaanbod of de wijze van lesgeven?
  - e. Wat zou er het toets- en/of leerlingvolgsysteem nog verbeterd kunnen worden om opbrengstgericht werken te vereenvoudigen?
21. Leidt een dergelijke opbrengstgerichte manier van werken volgens jullie tot betere prestaties van leerlingen?
- a. Kunt u dat oordeel cijfermatig onderbouwen?
22. Hoe kijken jullie aan tegen een landelijke verplichting om een (toets- dan wel) leerlingvolgsysteem te gebruiken?
- a. Zou deze verplichting verder geconcretiseerd kunnen worden en hoe? Denk bijvoorbeeld aan functionaliteiten en inhoud die minimaal nodig zijn.

Bijlage 3 Beschrijving leerlingvolgsystemen

Cito Volgstelsysteem voortgezet onderwijs

Het Cito Volgstelsysteem VO bestaat uit toetsen voor Nederlands (leesvaardigheid, woordenschat en taalverzorging), Engels (leesvaardigheid en woordenschat) en rekenen/wiskunde. Een aanvullende optie is een toets voor sociaal-emotionele vaardigheden (Studeon). Leerlingen maken de toetsen op papier. De antwoordbladen worden door het Cito automatisch ingelezen en verwerkt. De leerlingresultaten worden teruggestuurd als papieren rapportages en zijn tevens via een webportal te benaderen. Achter de portal zijn ook diverse groepsrapporten en voortgangsrapporten beschikbaar.

In het Cito Volgstelsysteem VO maken leerlingen op vier toetsmomenten in leerjaar 1 t/m 3 een toets, waarmee scholen het niveau en de ontwikkeling van de leerlingen in de eerste drie jaar van het vo in beeld kunnen brengen en volgen. Scores worden vergeleken met landelijke normgroepen. Alle toetsen worden uitgegeven in drie versies: vmbo bb, vmbo kb/gt en havo/vwo. De rapportage is gebaseerd op zes normgroepen. Niet alle scholen nemen alle vier de toetsen af bij hun leerlingen.

Toets 0, Toets 1 en Toets 2 voor Nederlandse taal en rekenen geven ook een indicatie op de referentieniveaus volgens het Referentiekader (rapport Meijerink). Bij Engels wordt een indicatie op de niveaus van het Europees Referentiekader moderne vreemde talen gegeven. De vernieuwing van Toets 3 volgt in schooljaar 2012/2013. De (globale) niveau-indicatie heeft uiteraard alleen betrekking op de getoetste vaardigheden.

Diataal

Diataal is een webbased digitaal taaltoetspakket voor groep 7 en 8 van de basisschool en voor de eerste drie klassen van het voortgezet onderwijs. Leerlingen maken de toets via internet en de toetsen worden direct, automatisch nagekeken. Het pakket is ontwikkeld aan de Rijksuniversiteit Groningen door dr. Hilde Hacquebord. Met het pakket kunnen scholen een algemeen diagnostisch taalvaardigheidsonderzoek bij hun leerlingen uitvoeren. Daarnaast wordt het pakket ook gebruikt als screeningsinstrument en steeds vaker ook als volginstrument in het kader van opbrengstgericht werken. Omdat het een digitaal systeem is, kunnen de afname en verwerking van de toetsen snel plaatsvinden.

Diataal bestaat uit drie toetsen die zich elk richten op een andere taalvaardigheid:

- Diatekst (begrijpend lezen);
- Diawoord (woordenschat);
- Diafoon (luistervaardigheid).

De toetsen zijn gestandaardiseerd op basis van landelijk representatieve steekproeven. Diatekst is beschikbaar voor leerlingen van groep 7 in de basisschool tot en met het derde leerjaar van het vo. De vo-versie van deze toets is adaptief, dat wil zeggen dat de vragen worden aangepast aan het niveau of de score van een leerling. Diawoord loopt van groep 7 tot en met het tweede leerjaar in het vo, terwijl Diafoon er alleen is voor het eerste leerjaar in het vo. Er zijn toetsen in ontwikkeling voor het vierde leerjaar in het havo en vwo. Scholen kunnen een aanvullende licentie nemen op materialen en suggesties voor taalondersteuning aan zwakke lezers (Diaplus). De kennisbank in Diaplus geeft handvatten voor taalbeleid (concrete handelingsadviezen, remediëring, taalgericht vakonderwijs). Scholen kunnen kiezen welke toetsen en onderdelen van het pakket ze willen gebruiken.

Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt

De Toolkit Onderwijs en Arbeidsmarkt (TOA) is een online toetssysteem ontwikkeld door Bureau ICE. Leerlingen maken de toets via internet en de toetsen worden direct, automatisch nagekeken. De TOA heeft een groot marktaandeel in het mbo, en is ook sterk in opmars in het vo. Veel van de vo-scholen die de TOA gebruiken, zitten in een samenwerkingsverband met een mbo-instelling die al langer met TOA werkt.

Bureau ICE presenteert de TOA als een toetssysteem, maar in feite biedt TOA de functionaliteiten van een leerlingvolgsysteem. Doordat binnen de TOA de leerlinggegevens als achtergrondkenmerk kunnen worden toegevoegd, zijn binnen TOA ook gerichte analyses mogelijk die het niveau van de individuele leerling overstijgen.

Het toetssysteem van TOA bestaat uit ruim 340 toetsen voor onder meer Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde. De taaltoetsen (Nederlands, Engels en Duits) bestrijken de domeinen lezen, luisteren, schrijven, spreken, gesprekken en taalverzorging. De rekentoetsen bestrijken de domeinen getallen, verhoudingen, meten/meetkunde en verbanden.

De meeste vo-scholen gebruiken de TOA op vier meetmomenten: aan de start van de brugklas (intake), aan het eind van het eerste leerjaar, aan het einde van de onderbouw (tussentijdse toets) en een keer vlak voor het examen. Daarnaast nemen scholen soms extra tussentijdse toetsen af gericht op specifieke onderdelen (bijvoorbeeld breuken) of bij bepaalde leerlingen. De toetsen maken inzichtelijk hoe een leerling vordert op de referentieniveaus en op welke onderdelen een leerling 'uitvalt'. De school kan hiermee gericht extra begeleiding inzetten en het effect hiervan bepalen.

Magister

Magister is een leerlingvolgsysteem van Schoolmaster BV. Het is oorspronkelijk ontwikkeld als een administratief systeem, maar gaandeweg zijn er steeds meer functionaliteiten aan toegevoegd, waardoor het steeds meer een leerlingvolgsysteem is geworden.

Magister kan worden ingezet voor ondersteuning van schooladministratieve processen en het registreren van toetsgegevens en cijfers. Docenten kunnen leerlinggegevens raadplegen en absenties en cijfers invoeren. Ook is het mogelijk leerlingen en ouders via het internet inzage te geven in het rooster, het huiswerk, de absenties en de cijfers van een leerling. Scholen kunnen zelf bepalen welke functionaliteiten ze willen gebruiken. Per (type) gebruiker kan autorisatie worden geregeld. Magister bevat zelf geen methode-onafhankelijke toetsen, maar de scores op deze toetsen kunnen in het systeem wel handmatig worden ingevoerd of geïmporteerd. Er zijn ontwikkelingen om een koppeling te maken met de digitale toetsenbank TOA. Deze koppeling bestaat al voor het mbo.

Binnen Magister kunnen overzichten worden gemaakt van de resultaten van methode-onafhankelijke toetsen op leerling- en klasniveau, maar de resultaten kunnen niet worden afgezet tegen bijvoorbeeld een landelijke normering. Op managementniveau kunnen gegevens tegen elkaar worden afgezet en weergegeven in grafieken, kruistabellen en overzichten, bijvoorbeeld van de in- en uitstroom, gemiddelde cijfers per docent en absentiegegevens. Het gaat hierbij meer om administratieve gegevens dan om toetsresultaten. Magister biedt de mogelijkheid gegevens te exporteren naar een spreadsheet om buiten het systeem verdere analyses uit te voeren.

SOM

SOM van Simac is een webbased schoolinformatiesysteem voor het voortgezet onderwijs. De voorlopers van SOM waren @VO3 en Vocus. SOM bevat zelf geen eigen toetsen, maar het biedt wel de mogelijkheid om scores in te voeren of te importeren. De normering van deze toetsen

(bijvoorbeeld van Cito of Diataal) is op dit moment niet aanwezig in SOM. Wel is men in overleg met Cito om te kijken of dat in de toekomst wel gerealiseerd kan worden.

SOM kan door verschillende gebruikersgroepen van een vo-school gebruikt worden voor het registreren en inzien van informatie. Voor docenten en mentoren werkt SOM als een compleet leerlingvolgsysteem met onder meer registratie van cijfers, absentie, begeleiding, handelingsplan, incidenten en gespreksverslagen. Er zijn standaardrapportages waarmee een overzicht verkregen kan worden van de ontwikkeling van leerlingen en van klassen. De directie kan met het systeem overzichten maken van onder meer de ontwikkeling van de instroom naar school van herkomst, cijfers per docent, cijfers per klas, verschil tussen schoolexamen en centraal eindexamen per vak, examencijfers per vak, doorstroom van leerjaar 1 naar leerjaar 3. Ook kunnen overzichten van leerlingtellingen en doorstroomcijfers gemaakt worden. Leerling en ouders/verzorgers hebben via het webportaal onder meer inzicht in cijfers, rooster, huiswerk en afwezigheid.

Scholen die hun gegevens echt willen gebruiken in het kader van opbrengstgericht werken, kunnen naast SOM ook Magnaview Cum Laude gebruiken. Deze aparte managementmodule maakt gebruik van de data in SOM en biedt meer analysemogelijkheden. Bovendien kunnen de data niet alleen gebruik worden voor analyses van de situatie tot op heden, maar ook voor prognoses. Voorbeelden daarvan zijn overzichten van de doorstroom (al dan niet zittenblijven) op basis van de cijfers tot op heden of slaagpercentages na afname van twee schoolonderzoeken.